

Дьолог О.С.

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

м. Харків, Україна

e-mail: Olha.Doloh@hneu.net

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Сучасна науково-педагогічна діяльність вимагає пошуку нових методичних і методологічних підходів у процесі формування компетенції майбутнього спеціаліста – високоосвіченого та високоінтелектуального фахівця будь-якої галузі. Одним із пріоритетних завдань сучасного освітнього процесу є підготовка не просто висококваліфікованого фахівця, але фахівця, зорієнтованого на постійне самовдосконалення та професійний пошук.

Відповідно до концепції модернізації освіти питання навчання іноземних студентів, орієнтоване на досягнення практичного результату, набуває особливого значення. В освітні стандарти системи професійної освіти як обов'язкова включена дисципліна «Українська мова як іноземна», метою котрої є формування і розвиток комунікативної компетенції майбутнього спеціаліста – учасника професійного спілкування у сфері науки, техніки, виробництва, освіти. Набуття студентами комунікативної компетенції полягає у такому володінні українською мовою, яке дозволяє використовувати вивчену мову для професійних потреб, реалізації особистих та ділових контактів, для подальшого професійного самовдосконалення і подальшої самоосвіти.

Ефективність формування компетенцій національно-мовної особистості залежить від цілеспрямованого пошуку шляхів удосконалення організації мовної освіти, свідомого проектування змісту навчання на основі оптимального поєднання традиційних та інноваційних педагогічних технологій, дидактичних методів і прийомів. При цьому традиційні форми і методи навчання стають підґрунтям наступного їхнього творчого переосмислення й оновлення. Інноваційні підходи в галузі мовної освіти – це нововведення, що стосуються змісту і структури курсу української (російської) мови як іноземної та сукупності шляхів, способів проектування й організації навчально-виховного процесу з мови.

Формуванню «усвідомленої потреби в ... розвитку творчого потенціалу та професійного мислення, створенню умов для самостійного здобуття знань, умінь та навичок їх застосування на практиці» [2; 260] сприяє, безперечно, така форма навчальної діяльності, як самостійна робота.

У методиці викладання української мови як іноземної самостійній роботі студентів приділяється велика увага. Дослідження даної методичної теми успішно проводилось багатьма науковцями (Л. Мельникова, М. Миронова, Е. Ісаєва тощо). Актуальність цього питання пов'язано з активним створенням нової системи освіти в Україні, в основі якої поставлена задача створення умов для розвиненої особистості, її творчого самовираження.

Метою даної дослідження є визначення ролі і місця самостійної роботи в навчальному процесі. Зазначена мета передбачає розв'язання таких питань: розгляд сутності самостійної роботи, її різновидів, вибір оптимальних способів для досягнення успішних педагогічних результатів.

Визначення сутності самостійної роботи в сучасній методиці полягає в прагненні розширити та поглибити це поняття, врахувати не тільки її зовнішні характеристики, але і внутрішній психологічний зміст, пов'язаний із тим, що центральною фігурою, суб'єктом цієї діяльності є сам студент.

На думку психологів, для того, щоб студенти могли виконувати самостійну роботу з найкращим результатом, у них має бути інтерес до такої роботи, певний рівень розвитку пізнавальних процесів (увага, пам'ять, уява тощо), достатній запас знань. Але все це лише передумови успішної роботи. Для того, щоб робота була дійсно самостійною, студент має свідомо і раціонально організувати її. По-перше, розуміти мету роботи; по-друге, уміти аналізувати умови цієї роботи і виділяти найважливіші цілі; по-третє, визначати, у якій послідовності найкраще виконувати певні дії, знаходити оптимальні засоби для досягнення поставленої мети; по-четверте, контролювати правильність власних дій; по-п'яте, вносити виправлення, якщо результат не відповідає тому, який був запланований.

Практика свідчить, що далеко не всі студенти-іноземці, котрі вивчають українську мову, мають потрібну самостійність, яка дозволяє свідомо і раціонально організувати свою роботу, керувати нею. Самостійна аудиторна робота має свою специфіку, яку визначає безпосередня участь викладача в мовленнєвій діяльності студентів. Наявність стійкого мотиваційного компоненту, знань, навичок, умінь, особистих якостей сприяють формуванню у іноземних студентів самоосвітньої компетенції, що полягає у здатності підтримувати і підвищувати в процесі самоосвіти рівень володіння нерідною мовою.

Під час аудиторного заняття викладач навчає студентів навичкам самостійної роботи над мовою, керує мовною діяльністю студентів, здійснює прямий контроль самостійної роботи за її процесом і результатом.

Для успішного виконання самостійної діяльності студент повинен оволодіти раціональними засобами засвоєння лексики і граматики, ефективними навичками оволодіння мовними уміннями в читанні, аудіюванні, говорінні, писемному мовленні. Формування викладачем методичної компетенції студентів передбачає зв'язок навчання предмету (українській мові як іноземній) з навчанням технології оволодіння предметом.

Перспективним вважається навчання за допомогою алгоритмів управління. У методиці викладання іноземних мов алгоритмом вважають регламентовану систему навчальних дій, котрі забезпечують досягнення певної мовної або мовленнєвої мети. Найдоступнішим для студентів і простим для укладача алгоритмів (це може бути досвідчений викладач-практик) є пам'ятки, що регламентують дії, спрямовані на виконання завдань різного типу (наприклад, підготовка монологічного висловлювання, читання тексту, складання конспекту тощо). Призначення пам'яток – допомогти студентам оволодіти навичками самостійної роботи на свідомій основі, розвинути уміння аналізувати власну іншомовну діяльність. Також слід зазначити, що доцільним є розпочати укладання будь-якої пам'ятки бесідою зі студентом, у ході якої дається інформація щодо складу і послідовності дій з певним навчальним матеріалом. Якщо студенти недостатньо володіють українською мовою, то бесіду можна проводити рідною мовою студентів, мовою-посередником, російською мовою (якщо студенти-іноземці оволоділи нею на достатньому рівні). Доречним завершенням цього етапу буде оформлення пам'ятки. Інколи викладач може дати пам'ятку в готовому вигляді, але для студентів кращим є укладання пам'ятки на занятті під керівництвом викладача. Пам'ятка-алгоритм повинна містити певні завдання, виконання яких допоможе студенту під час самостійної роботи.

Опрацювання змісту пам'ятки починається на занятті і проводиться на великому навчальному матеріалі спочатку за допомогою викладача, а потім лише під його спостереженням. Після такої аудиторної підготовки, оволодіння навичками поступових алгоритмових дій студенти можуть працювати самостійно вдома.

Навчання навичкам самостійної роботи за допомогою пам'яток – один вид роботи. Другий вид – використання вправ, які розвивають самостійність студентів.

Вважаємо перспективною систему вправ, яка ґрунтується відповідно до динаміки, наростання самостійності у студентів. На початковому етапі студентам можуть бути запропоновані завдання на копіювання правильної відповіді (наприклад, «Підкресліть

основну думку тексту», «Виберіть опорні слова з тексту», «Відзначте аргументи»). Після оволодіння студентами такого виду самостійної роботи можна приступити до ускладнених вправ (наприклад, «Дайте скорочений (або розгорнутий) варіант повідомлення», «Передайте зміст тексту від імені різних героїв»). Подальша робота має відбуватись із залученням у самостійну роботу студентів творчих завдань. Творчий вид самостійної роботи передбачає навчання прийомам вираження власних думок, які проходять обробку через вправи типу: «Підтвердіть (або заперечте) положення тесту, пов'язані з темою», «Підберіть із інших текстових джерел матеріал на аналогічну тему».

Охарактеризована система вправ, спрямована на засвоєння прийомів самостійної діяльності, що поступово ускладнюється, спочатку виконується студентом на аудиторному занятті під керівництвом викладача. Необхідна велика кількість однотипних вправ, що створюють повторні умови використання одного і того ж прийому. Після відповідної аудиторної роботи студенти можуть виконувати такі вправи самостійно вдома.

Формування навичок самостійної роботи включає навчання не лише прийомам навчальної праці, але і прийомам самоконтролю. Самоконтроль і пов'язана з ним самокорекція формуються на основі і в процесі зовнішнього контролю – з боку викладача. На початковій стадії навчання самоконтроль відсутній, а помилки звичайно виправляє викладач, супроводжуючи корекцію поясненням. На наступній стадії, коли відпрацьовані окремі компоненти самоконтролю, студенти самостійно коригують власну діяльність при мінімальному словесному втручанні викладача (указівка на зону помилки за допомогою питання). У подальшому, коли самоконтроль сформований, але недостатньо автоматизований, сигналом для самокорекції студентів служить викладацька інтонація, міміка. Саме динамічна система зовнішнього контролю не заміняє самоконтроль, але допомагає його формуванню.

Для навчання прийомам самооцінки і самоконтролю необхідна постійна тренувальна робота, основана на функціонуванні опосередкованого самоконтролю. При навчанні навичкам самоконтролю ефективні результати дає робота з ключами. Ключі – це відповіді на питання. Співставлення результатів мовної дії зі змістом ключа відбувається одразу після виконання завдання, що дозволяє студентам терміново уточнити для себе і відчувати зону помилки.

Прийоми навчання самоконтролю розроблені недостатньо. Проте слід відзначити актуальність цієї роботи, яка часто випадає із навчального процесу, у результаті чого студенти звикають лише до зовнішнього (викладацького) контролю. Між тим значна кількість помилок може бути знята за рахунок навичок самоконтролю.

Можна виділити такі форми самостійної аудиторної роботи студентів: групова (у парах) діяльність; колективна діяльність; індивідуально-парна діяльність, сумісна з індивідуальною роботою викладача.

Самостійна позааудиторна робота студентів має власні особливості, що відрізняють її від роботи аудиторної. Цю специфіку визначає опосередковане (а не пряме) керування самостійною роботою, широке використання засобів самоконтролю, домінування індивідуальних форм організації занять. На відміну від самостійної аудиторної роботи, де переважає усне спілкування, позааудиторні заняття спрямовані, у першу чергу, на вдосконалення мовленнєвих умінь у читанні та писанні. Позааудиторні заняття посідають важливе місце в навчальному процесі. Вони дають позитивні результати при виконанні таких вимог:

- зв'язок із змістом аудиторного заняття;
- розрахунок оптимальної кількості часу, який потрібний для виконання домашньої роботи;
- сформованість навичок самостійної роботи, володіння прийомами навчальної праці;
- різноманітність завдань за змістом і формою.

Для реалізації самостійної роботи в процесі вивчення української (російської) мови як іноземної студенти виконують комплекс завдань різних типів відповідних рівнів складності. У цілому, завдання для самостійної роботи студентів мають відповідати таким вимогам (за В. А. Козаковим):

- професійна результативність – формулювання завдання, яке має гарантувати формування хоча б одного професійного вміння в термінах та поняттях майбутньої спеціальності студента;
- продуктивність – передбачає отримання квазіпрофесійного продукту навчальної самостійної праці студента після завершення всіх дій з вирішення цього завдання;
- конструктивність – наявність визначеної структури завдання-задачі (мета, вихідні дані, умови, що їх зв'язують);
- когнітивність – перевага розумових дій над психомоторикою в процесі вирішення завдання;
- самостійність – переважна кількість дій студента має бути самостійною, що забезпечується переліком вихідних даних, умовами задачі та необхідністю отримання різноманітних квазіпрофесійних продуктів (кожен із елементів

завдання-задачі має спонукати студента до того, щоб він сам приймав рішення, порівнював умови, здійснював необхідний інформаційний пошук тощо). [3; 34]

Практика викладання української мови як іноземної накопичила великий досвід в організації і проведенні домашнього читання, яке базується перш за все на художніх текстах. Викладач підбирає студентам тексти, зважаючи на їхні мовленнєві здібності і враховуючи їхні індивідуальні інтереси. При виборі текстів для домашнього читання слід пам'ятати, що в процесі навчання змінюється співвідношення складності і обсягу текстів для аудиторного і домашнього читання. Якщо на початковому етапі тексти для домашнього читання легші та менші від аудиторних, то на основному етапі в аудиторії і вдома читаються тексти однакові за складністю і обсягом. Поступово більші і складніші тексти виносяться для самостійної домашньої роботи. Процес самостійного читання може управлятися системою допоміжних засобів педагогічного керування. До них можуть належати і пам'ятки, про які вже згадувалось, зміст яких за складом і послідовністю дій є різним відповідно до текстів різних стилів, жанрів і ступенів складності. Навчання прийомам самостійного читання за допомогою пам'ятки починається на аудиторному занятті, де викладач допомагає студентам.

Таким чином, методично правильна організація самостійної роботи є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу у курсі української мови як іноземної. Ця робота органічно входить в аудиторні і позааудиторні заняття та здійснює зв'язок між ними.

Література

1. Гусейнова А.Б. Типовой текст как основная единица обучения / А.Гусейнова // Проблеми вивчення і викладання російської мови в полікультурному просторі ХХІ століття. Матеріали ІІІ Міжнародного науково-методичного семінару. – Луцьк, 2012. - С. 51-59.
2. Дьолог О. С. Роль самостійної роботи студентів при вивченні курсу «Українська мова як іноземна» / О. С. Дьолог // Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Язык и специальность: актуальные проблемы обучения иностранцев в высшем учебном заведении». – Харьков: ХНУРЭ, 2015. – С. 159-165.
3. Козаков В. А. Самостійна робота студентів як дидактична проблема / В. А. Козаков – К.: НМК ВО, 2010. – 62 с.